

УДК 339.74

Коць О.О.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»***Мартинюк Д.Я.***студентка
Національного університету «Львівська політехніка»***Прокопчук В.В.***студентка
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОБОВ'ЯЗКОВІ РЕЗЕРВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ

У статті досліджено трактування сутності нормативу обов'язкового резервування та засади його застосування центральними банками як інструмента грошово-кредитної політики. Досліджено історію використання цього інструмента у різних країнах. Дослідження виконано за даними центральних банків України, Великої Британії, Польщі, Білорусі та Європейського центрального банку. У роботі ідентифіковано вплив нормативу обов'язкового резервування на основні макроекономічні показники. Окремо виконано дослідження функцій обов'язкових резервів, що дало змогу виокремити дві нові функції загальної групи: контрольну та гарантійну.

Ключові слова: норматив, обов'язкові резерви, грошово-кредитна політика, центральні банки, інструмент, функції

Котс О.О., Мартинюк Д.Я., Прокопчук В.В. ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ РЕЗЕРВЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ: СУЩНОСТЬ, ФУНКЦИИ И ЗАДАНИЯ

В статье исследована трактовка сущности норматива обязательного резервирования и основы его применения центральными банками в качестве инструмента денежно-кредитной политики. Исследована история использования этого инструмента в различных странах. Исследование выполнено по данным центральных банков Украины, Великобритании, Польши, Беларуси и Европейского центрального банка. В работе идентифицировано влияние норматива обязательного резервирования на основные макроэкономические показатели. Отдельно выполнено исследование функций обязательных резервов, что позволило выделить две новые функции общей группы: контрольную и гарантийную.

Ключевые слова: норматив, обязательные резервы, денежно-кредитная политика, центральные банки, инструмент, функции

Kots O.O., Martyniuk D.Ya., Prokopchuk V.V. REQUIRED RESERVE RATIO AS AN INSTRUMENT OF MONETARY POLICY OF CENTRAL BANKS: ESSENCE, FUNCTIONS AND OBJECTIVES

The article deals with the interpretation of the essence of the required reserve ratio and the principles of its application by central banks as a monetary policy tool. The history of using this tool in different countries is explored. The survey is performed according to data from central banks of Ukraine, Great Britain, Poland, Belarus and the European Central Bank. In the article there is identified the impact of the required reserve ratio on the main macroeconomic indicators. Separately, there are identified the functions of required reserves that created possibility to distinguish two new functions of the general group: control and warranty.

Keywords: ratio, required reserves, monetary policy, central banks, instrument, functions.

Постановка проблеми. Значний вплив на розвиток економіки країни має грошово-кредитна політика, яка спрямована на забезпечення стабільності грошової одиниці та використовує систему заходів та методів у сфері грошового обігу. Незважаючи на те, що норматив обов'язкового резервування є інструментом грошово-кредитної політики опосередкованого впливу, він є одним із найбільш дієвих та найшвидшим до застосування. Водночас він є жорстким, оскільки впливає на фінансові результати депозитних корпорацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні дослідження інструментів грошово-кредитної політики, зокрема нормативу обов'язкового резервування, здійснили В. Стельмах [1], Б. Пшик [2], А. Кузнецова [3], В. Міщенко, А. Сомик [4], О. Абакуменко, Т. Дорош [5], Д. Бойко, О. Коковіхіна [7], К. Ларіонова, Г. Капінос [8], Н. Демчук, А. Коваль [9], І. Перконос, А. Костина [10], В. Селіверстов [11] та інші вчені-економісти. Оскільки зміна нормативу обов'язкового резервування спричиняє зміни у банківських фінансових планах, то регулювання нормативу є надзвичайно важливим під час здійснення грошово-кредитної політики, від забезпечення ефективності якої залежить і функціонування економіки країни загалом. В умовах фінансової кризи та економічної

нестабільності пошук шляхів ефективного розвитку економіки є одним із найактуальніших завдань, що доводить актуальність вибраної теми дослідження.

К. Ларіонова та Г. Капінос досліджували сучасний стан монетарної політики [8, с. 136–141]. Н. Тушницький розглядав у свої працях методологію монетарного інструментарію [12, с. 58–59]; Н. Демчук, А. Коваль – загальні засади управління обов'язковими резервами та пропозицією грошей [9, с. 86–88], а Д. Бойко та О. Коковіхі досліджували особливості застосування нормативу обов'язкового резервування для банків України та дійшли висновків, що на ліквідність банків та кредитоспроможність значний вплив чинить саме цей інструмент грошово-кредитної політики [7]. І. Перконос та А. Костина аналізували переваги та недоліки застосування нормативів обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики, а також довели вплив зміни нормативів обов'язкового резервування на ВВП [10, с. 43–49].

В. Стельмах вважає, що найкращим рішенням для ефективного регулювання грошово-кредитного ринку є поміркованість і зваженість у використанні депозитними корпораціями такого інструмента грошово-кредитної політики, як норматив обов'язкового резервування [1, с. 120]. Дотримується таких же

поглядів Т. Кричевська, акцентуючи на необхідності ліберальної грошово-кредитної політики і механізму регулювання нормативів обов'язкового резервування [13, с. 42–47]. Проте Б. Пшик стверджує, що обов'язкове резервування доцільно використовувати лише для регулювання ліквідності банківської системи та посилення впливу зміни ключової процентної ставки та процентні ставки на міжбанківському ринку [2, с. 17].

Зарубіжні дослідники, такі як С. Деміралп та Д. Фарлі, вважають, що для стабілізації долара на світовому фінансовому ринку необхідні більш низькі вимоги до нормативу резервування [14]. Натомість О. Абакуменко та Т. Дорош наголошують на необхідності підвищення резервних вимог банківської діяльності [5, с. 117].

Зважаючи на те, що цьому інструменту грошово-кредитної політики надавалась значна роль у працях відомих науковців, стає зрозуміло, що така економічна категорія є складною і багатогранною.

Вплив зміни нормативу обов'язкових резервів на банківську діяльність та фінансову систему України є важливим та необхідним для дослідження.

Метою статті є аналізування нормативу обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики центральних банків України та зарубіжжя. Завдання дослідження, поставлені для досягнення мети роботи:

- розглянути теоретико-методичні основи встановлення нормативу обов'язкового резервування в Україні та закордоном;
- дослідити та проаналізувати значення нормативу обов'язкових резервів НБУ та інших центральних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожного року все гостріше постає питання щодо посилення місця та ролі держави в інвестиційно-інноваційній діяльності банків та здійснення грошово-кредитної політики, яка спрямована на забезпечення стабільності грошової одиниці шляхом використання монетарних інструментів.

Оскільки головною метою грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності національної грошової одиниці, то ефективне ведення політики повинне зумовлювати збалансування розвитку економіки, зростання обсягу ВВП та реальних доходів населення. Методи та заходи грошово-кредитної політики мають бути спрямовані на звуження або збільшення ліквідних засобів, а також обсягів кредитування депозитних корпорацій та інших фінансових установ.

Під грошово-кредитними інструментами розуміють сукупність регулятивних заходів, які перебувають у розпорядженні центрального банку, безпосередньо ним контролюються, а їх застосування впливає на цільові орієнтири грошово-кредитної політики. Особливістю цих інструментів є те, що завдяки їх використанню центральний банк може впливати на процеси, які відбуваються не лише у монетарній сфері, але і в реальному секторі економіки [3, с. 13].

Основними економічними засобами та методами (інструментами) монетарної політики є регулювання грошової маси через:

- 1) інструменти прямого впливу:
  - готівкова емісія;
  - лімітування кредитів уряду і банкам;
  - пряме регулювання кредитних та валютних операцій банків;
- 2) інструменти опосередкованого впливу:
  - операції на відкритому ринку;

- регулювання норм обов'язкових резервів для банків;
- процентна політика;
- рефінансування банків;
- управління золотовалютними резервами;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними [15, с. 159].

Одним із найважливіших інструментів грошово-кредитної політики є нормативи обов'язкових резервів, що використовуються банками під час формування кредитного портфелю, та прийняття рішень про інвестування [2; 6; 13; 16].

За визначенням Національного банку України суть такого інструмента грошово-кредитного регулювання економіки (як установлення нормативу обов'язкового резервування) полягає в тому, що банк зобов'язаний зарезервувати на своєму кореспондентському рахунку кошти в обсязі, який визначається як певний відсоток від його зобов'язань. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти (за винятком коштів, залучених від банків резидентів, міжнародних фінансових організацій та коштів, залучених на умовах субординованого боргу) [17].

Інструмент установлення нормативу обов'язкових резервів дозволяє НБУ здійснювати вплив на інвестиційно-кредитну діяльність депозитних корпорацій, а саме:

- зниження нормативу обов'язкових резервів збільшує обсяг фінансових ресурсів банків, що збільшує обсяги кредитів та вкладень;
- підвищення нормативу обов'язкових резервів зумовлює зменшення ресурсного потенціалу банків і цим самим скорочує обсяги інвестицій у національну економіку.

Уперше такий інструмент грошово-кредитної політики, як норматив обов'язкового резервування, був застосований у США у 1913 р. Він називався «обов'язкові резервні вимоги» та використовувався з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в інших країнах, зокрема в Німеччині (з 1948 р.), Франції (з 1979 р.), Великій Британії (з 1961 р.) та інших країнах [1, с. 113].

Поняття «нормативу обов'язкового резервування» в кожній країні інтерпретується по-різному: Європейський центральний банк використовує назву «мінімальні резерви»; Центральні банки Грузії, Казахстану та Латвії – «мінімальні резервні вимоги»; Центральний банк Азербайджану – «необхідні резерви»; Центральні банки Ботсвани, Ізраїлю та Кореї – «резервні вимоги». Лише пострадянські країни (Киргизстан, Білорусь, Росія, Україна та Албанія) використовують категорію «норматив обов'язкового резервування».

Щодо України, то вперше норматив обов'язкового резервування було використано НБУ у 1992 р. На початковому етапі до 2000 р. норматив обов'язкових резервів визначався в загальному для всіх категорій залучених коштів і становив на кінець 1992 р. – 13%, 1993 р. – 25%, 1994–1997 рр. – 16,5%, 1999 р. – 17% та у 2000 р. – 15%. На поточний момент часу НБУ суттєво змінив норматив обов'язкового резервування, а тому діють такі його значення:

- за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і коштах на поточних рахунках – 6,5%;
- за строковими коштами і вкладками юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3% [17].

У різних країнах значення нормативу обов'язкового резервування є різними. Розглянемо зарубіжний досвід встановлення нормативу обов'язкового резервування.

Так, у Великій Британії участь банків у системі резервування є добровільною. Депозитні корпорації самостійно визначають суми резервування, але вона повинна бути обмежена лімітом (установлюється розміром 5% від середньої величини бази резервування за півроку) кратно 10 млн. фунтів стерлінгів. У середньому цей показник становить 0,145% і практично не переглядається Банком Англії [11; 18].

За трактуванням Національного банку Польщі обов'язковий резерв призначений для пом'якшення впливу поточних змін ліквідності на міжбанківському ринку. Обов'язкова резервна вимога на рахунках у Національному банку Польщі також слугує для зменшення надлишкової ліквідності банків. Починаючи з 31 грудня 2010 р., норматив обов'язкових резервів у Польщі становить 3,5% для всіх типів депозитів (за винятком резервних і викуплених засобів, для яких норматив резервування становить 0%) [19].

Національний банк Республіки Білорусь визначає норматив обов'язкових резервів коефіцієнтом (у відсотках), що застосовується до бази резервування, тобто до розрахункової величини залучених банками коштів від яких формуються резервні вимоги та встановлюється Правлінням Національного банку відповідно до чинного законодавства [20].

Європейський центральний банк нараховує відсотки на суму середнього значення нормативу обов'язкових резервів упродовж певного періоду, що пом'якшує податковий механізм резервних вимог та підвищує його ефективність [21].

Резерви банку виконують як базові, так і специфічні функції. Класифікацію та характеристику функцій обов'язкових банківських резервів наведено в табл. 1.

Уважаємо, що до загальних функцій обов'язкових резервів банку доцільно також зарахувати контрольну та гарантійну. Суть гарантійної функції полягає у перспективному забезпеченні надійного виконання зобов'язань фінансово-кредитних установ перед клієнтами. Суть контрольної функції полягає у тому, що центральні банки застосовують норматив обов'язкового резервування як інструмент контролювання за діяльністю банків та ситуацією на грошовому ринку загалом.

Завдання використання нормативу обов'язкового резервування впливає на характеристики та ролі

вищенаведених функцій. Цей інструмент грошово-кредитної політики застосовується НБУ з метою досягнення макроекономічної довгострокової цілі: стабілізації грошового обороту та контролювання обсягів грошової маси, тобто норматив обов'язкового резервування використовується важелем впливу на грошову базу та пропозицію грошей у країні. Тому можна стверджувати, що завданням використання нормативу обов'язкового резервування є вплив на обсяги грошової бази та пропозиції грошей із метою досягнення цільових макроекономічних показників.

Як зазначають С. Грей та Н. Телбон, сьогодні роль нормативу обов'язкових резервів змінилась: з інструменту формування страхового фонду задля своєчасного виконання зобов'язань вони перетворились в інструмент монетарного регулювання ліквідності та грошової маси [22, с. 62].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сьогодні роль нормативу обов'язкового резервування пояснюється забезпеченням стабільності функціонування фінансової та банківської системи зокрема. Цей інструмент грошово-кредитної політики зумовлює не тільки неперервність грошового обороту, але й зменшує рівень ризику вкладів у депозитні корпорації та збитків за умови банкрутства.

У роботі розглянуто норматив обов'язкового резервування як інструмент грошово-кредитної політики центрального банку, визначено сутність цього інструмента, його функції, завдання та роль. Дослідники та відомі науковці схилиються до думки, що цей інструмент є найбільш дієвим, проте і достатньо жорстким, адже різкі й необґрунтовані зміни ставки резервних вимог можуть призвести до значних фінансових втрат.

Важливе місце у визначенні сутності нормативу обов'язкового резервування займають функції цього інструмента. Виконавши дослідження цього питання, окрім функцій, виділених фахівцями, було запропоновано авторські: контрольну та гарантійну. Перша полягає у контролі за рівнем інтенсивності мультиплікації грошей, друга забезпечує формування обов'язкового резервного фонду.

У подальших дослідженнях доцільно розкрити механізм впливу зміни нормативу обов'язкових резервів на макроекономічні показники, а також сформулювати модель використання обов'язкових резервів задля досягнення окремих цілей грошово-кредитної політики.

Таблиця 1

Функції обов'язкових резервів банку

Функції	Характеристика функції
Група 1: Загальні функції	
Захисна	Покриття збитків банку та банківських ризиків, виплата компенсацій вкладникам за умови ліквідації банку та його неплатоспроможності
Регулююча	НБУ регулює обсяг коштів, що перераховуються депозитними корпораціями в резерви, відбувається регулювання обсягу кредитних ресурсів банків і, як наслідок, інвестицій в економіку
Контрольна*	Передбачає контроль за рівнем інтенсивності мультиплікації грошей, зміною пропозиції грошей
Гарантійна*	Забезпечує формування обов'язкового резервного фонду для погашення непередбачених втрат та забезпечення платоспроможності банку
Група 2: Специфічні функції	
Управління ліквідністю	Регулювання поточної та структурної ліквідності банків
Буфер процентної ставки	Регулювання мінливості процентних ставок на грошовому ринку і вартості залучених ресурсів
Регулювання потоків капіталу	Регулювання складу і структури залучених коштів та міжнародного потоку капіталу

* функції, що виокремлено та запропоновано авторами

Джерело: сформовано авторами за [6; 16]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Монетарна політика Національного банку України : сучасний стан та перспективи змін / за ред. В. Стельмаха. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
2. Пшик Б. Забезпечення стійкості грошового обігу в Україні в контексті реалізації інструментів грошово-кредитної політики. Вісник Університету банківської справи. 2017. № 1. С. 15–20.
3. Проблеми цінової та фінансової стабільності й інноваційного розвитку в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. Кузнецової. Київ: Вид-во УБС НБУ, 2010. 263 с.
4. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: Науково-аналітичні матеріали. Київ: Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. 180 с.
5. Абакуменко О., Дорош Т. Обґрунтування необхідності відступу від сучасних інструментів грошово-кредитної політики. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4. С. 107–118.
6. Сомик А. Удосконалення обов'язкових резервних вимог як інструменту грошово-кредитної політики національного банку України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_10_5 (дата звернення: 25.12.2017).
7. Бойко Д., Коковіхіна О. Використання норм обов'язкових резервів в грошово-кредитній політиці України. Економіка та управління підприємствами. 2011. № 3–4. С. 45–47.
8. Ларіонова К., Капінос Г. Сучасний стан та перспективи змін грошово-кредитної політики України. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. Т. 1. С. 136–141.
9. Демчук Н., Коваль А. Управління грошовою позицією та обов'язковими резервами банку. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 2 (2). С. 86–88.
10. Перконос І., Костина А. Переваги та недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 1. С. 43–49.
11. Селіверстов В. Вплив інструментів грошово-кредитної політики Банку Англії на рівень інфляції. Фінанси України. 2014. № 7. С. 87–98.
12. Тушницький Н. Методологія дослідження монетарного інструментарію центрального банку. Формування нової парадигми економічної освіти в Україні: зб. наук. статей учасників Міжнародної наук.-метод. конф. (Львів, 20–21 квітня 2000 р.). Львів, 2000. С. 58–59.
13. Кричевська Т. Пріоритети та інструменти грошово-кредитної політики в сучасних умовах. Вісник Інституту економіки та прогнозування. 2014. № 1. С. 42–47.
14. Demiralp S., Farley D. Declining required reserves, funds rate volatility, and open market operations. Journal of Banking & Finance. 2005. № 29. P. 1131–1152.
15. Ільчук П., Коць О., Кондрат І., Ярошевич Н. Гроші та кредит: підручник. Львів: Видавець ПП Сорока Т. Б., 2016. 412 с.
16. Шпаковська Н. Обов'язкові резерви як фінансовий інструмент забезпечення фінансової стійкості банку. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. 2013. Вип. 35 (1). С. 175–180.
17. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>
18. Офіційний сайт банку Англії. Official Bank of England Rate. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/> (дата звернення: 20.01.2018).
19. Офіційний сайт банку Польщі. Narodowy Bank Polski. URL: <http://www.nbp.pl/> (дата звернення: 20.12.2017).
20. Офіційний сайт банку Республіки Білорусь. Национальный Банк Республики Беларусь. URL: <http://www.nbrb.by/> (дата звернення: 20.01.2018).
21. Офіційний сайт Європейського центрального банку. European Central Bank URL: <http://www.ecb.europa.eu> (дата звернення: 24.01.2018).
22. Грей С., Телбон Н. Денежно-кредитные операции: Пособие по вопросам деятельности центральных банков. URL: http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/handbooks/pdf/ccbsbhb24_ru.pdf (дата звернення: 21.01.2018).

УДК 336.6:336.7

Марич М.Г.

*кандидат економічних наук,
в.о. доцента кафедри публічних,
корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Марич А.В.

*викладач циклової комісії фінансових дисциплін
Коледжу Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВОГО ОБОРОТУ В УКРАЇНІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Статтю присвячено дослідженню теорії й практики категорії «безготівкові міжгосподарські розрахунки». Охарактеризовано сучасний стан організації безготівкового обороту в Україні. Дано оцінку та проведено аналіз динаміки основних показників та інструментів безготівкового обороту. Здійснено аналіз сучасного стану використання безготівкових платіжних інструментів між суб'єктами господарювання.

Ключові слова: комерційні банки, безготівкові розрахунки, поточні рахунки, вкладні рахунки, платіжні інструменти, система електронних платежів Національного банку України.

Марыч М.Г., Марыч А.В. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БЕЗНАЛИЧНОГО ОБОРОТА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ВЕДЕНИЯ ХОЗЯЙСТВА

Статья посвящена исследованию теории и практики категории «безналичные межхозяйственные расчеты». Охарактеризовано современное состояние организации безналичного оборота в Украине. Дана оценка и проведен анализ динамики основных показателей и инструментов безналичного оборота. Осуществлен анализ современного состояния использования безналичных платёжных инструментов между субъектами ведения хозяйства.

Ключевые слова: коммерческие банки, безналичные расчеты, текущие счета, вкладные счета, платёжные инструменты, система электронных платежей Национального банка Украины.